

Lida Sanders

Louise

vrouw in verzet

Levensverhaal van een Zaanse Française

Louise

vrouw in verzet

Levensverhaal van een Zaanse Française

Roman

Lida Sanders

Tweede druk: maart 2017
Schrijver: Lida Sanders-Vet
Coverontwerp: Marjolein Lensink-Neijzing

Productie: Heijnis & Schipper Drukkerij bv, Zaandijk
ISBN: 978 90 814941 2 0
NUR-code: 337

© Lida Sanders

Sur les marches de la mort
J'écris ton nom: Liberté

Op de treden van de dood
Schrijf ik je naam: Vrijheid

Uit: *Liberté*, Paul Eluard

Louise

Juni, 1939

‘Nou is ze echt weg,’ zei Louise. ‘Helemaal naar Algerije.’
De laatste treinwagon verdween uit zicht en nu pas liet ze haar arm zakken.

‘Kom, Lou,’ zei haar man. ‘We gaan.’

Ze haakte haar arm door die van hem en zuchtte. Jean en Netty, hun zoon en jongste dochter, waren vertrokken.

‘Het komt wel goed met dat grietje van ons,’ hij drukte haar hand. ‘Voor je het weet is het jaar voorbij. En onze jongen is over drie maanden terug met prachtige verhalen.’

‘Ja, Henry,’ zei ze opeens kordaat. ‘Laten we opschieten. Vanavond komen de Engelsen. De gastenkamers zijn nog niet klaar en ...’ Haar stem brak af.

Voor een kiosk in de centrale stationshal liep een krantenjongen heen en weer met een dubbelgevouwen krant in zijn hand. Zijn heldere jongensstem kwam moeiteloos boven het geroezemoes uit.

‘Oorlogsdreiging! Lees die krant!’

Henk Ero kocht het Handelsblad. In de trein op de terugweg naar Koog aan de Zaan zwegen ze. Henk spelde het nieuws en Louise vouwde haar handen in haar schoot. Thuis had ze geen tijd om zo rustig te zitten. Ze staaarde uit het raam, zonder de rommelige achterkanten van de pakhuizen langs de spoorbaan te zien.

Langzaam gleed een glimlach om haar mond. In gedachten zag ze Netty, zoals ze een half uur geleden in de deuropening van de coupé stond, met haar gave, jonge gezicht, donkere krullen die tot op haar schouders vielen en haar lieve lach. Ze leek volwassener dan ze was, in de modieuze zomermantel die de lijn van haar figuur volgde.

Opeens voelde Louise een leegte in haar lichaam, die niet veroorzaakt werd omdat ze trek had. Het kwam door de afstand tussen haar en haar dochter, die elke minuut groter werd. Toch twijfelde Louise niet aan de juistheid van hun beslissing. Het was beter zo. Straks was Netty veilig; ver van de Europese spanningen. Ver van Dick en de verleidingen waar ze nog niet aan toe was. Wat was die meid gek op haar vriend. Ze was nog maar zeventien jaar oud en had nog een wereld te ontdekken. Op die leeftijd moest iemand zich nog niet binden. Daarom hadden ze hun jongste op reis gestuurd.

Louise ontspande haar rugspieren, zakte iets naar achteren en leunde met haar hoofd tegen de bank. Even maar. Over een uurtje waren ze terug in hun hotel, in Koog aan de Zaan. Ze sloot haar ogen en soesde weg. De remmen knarsten en de trein hield stil.

‘Halte Hembrug!’ riep de conducteur op het perron.

Zo verliefd te zijn, Louise wist nog precies hoe dat voelde. Ze woonde een half jaar in Parijs, toen ze Henry ontmoette.

1

Frankrijk, 1891- 1912

Louise Ursule Chambon was een kind van de mediterrane Zuid-Ardèche. Daar zijn de zomers heet en droog, maar 's winters jaagt de grimmige wind uit het Rhônedal, de regen- en sneeuwwolken tegen de bergen omhoog. De provinciestad Largentière is langs de oevers van de Ligne gebouwd en hoger, op de berghellingen, ligt het plaatsje Sanilhac. Aan het einde van de negentiende eeuw kon een reiziger het dorp per rijtuig bereiken. Vanuit het dal liep een smalle weg bergopwaarts. Met een steile klim tot kasteel Montréal en daarna, gematigder stijgend, voorbij de dolmen - een heilige plaats uit de oudheid - via bergweiden en uitgestrekte loof- en dennenbossen, tot de eerste huizen. Nog verderop lag het gehucht Brison, met de kasteelruïne *La Tour de Brison*. Als de reiziger daarnaartoe wilde, of naar de boerderij van *monsieur* Chambon, moest hij lopend, met een paard of een ezel verdergaan. Een dorpling zou hem de richting wijzen: Voor *La Chapelette* - de kleine kapel - rechts afslaan en verderop, bij het stenen kruis langs het karrespoor, de '*calade*' opgaan. Het met natuursteen geplaveide pad, dat naar het hoogste punt van de helling voerde. Een geoefende wandelaar kon het tiental huizen in een half uurtje bereiken.

Hoog boven de bewoonde wereld werd Louise geboren. Om 3 uur in een ijzige nacht, onder het sterrenbeeld Aquarius. In de boerderij van haar ouders, tussen grijsbruine blokken graniet dik als een vestingmuur, onder een plafond van eikenhouten balken. Daar slaakte zij haar eerste kreetjes; zoveel is zeker. Haar vader, Joseph Chambon, 33 jaar oud, deed aangifte van haar geboorte: op 12 februari 1891 om 11 uur in de ochtend. In de geboorteakte

schreef de burgemeester van Sanilhac dat het kind ‘diezelfde dag’ was geboren.

Burgemeester Guigon, de jonge vader en de twee klerken dronken een glas of wat om het heugelijke feit te vieren. Misschien had August Santel, de 28-jarige klerk van de gemeentesecretarie, die ochtend al eerder van de laatste wijnoogst genipt. Niemand zal ooit weten waardoor de fout werd gemaakt. Maar het staat vast dat er later discussie was over de precieze geboortedag van Louise. Haar moeder beweerde - en zij kon het weten - dat haar tweede dochter niet op de 12e, zoals de akte vermeldde, maar een dag eerder ter wereld kwam. Louise vertelde de rest van haar leven bij alle instanties, dat 11-2-1891 haar juiste geboortedatum was. In het café tegenover de kerk vervloekten de mannen de kou. De komende oogst liep gevaar. In de herfst was het zaaigoed verdronken in de hevige novemberregens en daarna sloeg de vorst keihard toe. Het was een droge, grimmige winter. Zonder beschermende deken van sneeuw om hun voeten, werden de wijnstokken tot op de rotsachtige bodem gespleten. De wijn van dat jaar was duur.

Louise was een mooi kind, met een lichte huid en een dikke bos zwarte haren.

‘*Cavali, cavalou, sur la terro de boulou,*’ zong moeder Marie Vaschalde - in de Occitaanse taal - voor haar pasgeborene. De tweejarige Jeanne, de vader en de grootvader bogen zich vertederd over de houten schommelwieg. Voorlopig was de oudste dochter de eerste erfgenaam. Pas de derde bevalling van Marie bracht troonopvolger Joseph junior. Met een oudere zus om voor de ouders te zorgen en een broer als rentmeester voor het familiebezit, had Louise meer ruimte om haar eigen levenspad te kiezen.

Die eerste elf levensjaren, op de berg boven het dal, waren de mooiste. Zo vertelde Louise later aan wie het wilde horen. Rondom hoeve *La Planette* lagen wijngaarden, akkers, weiden, kastanje-, olijf- en moerbeiboomgaarden. Louise was vergroeid met die omgeving. Ze hield van het trage ritme van het

boerenleven; van het werk dat met zonsopgang begon en in het donker eindigde; van iedere taak die hoorde bij een seizoen.

In het voorjaar als de wasvrouwen kwamen voor de halfjaarlijkse wasbeurt van het linnengoed, lag Louise op haar knieën langs de oever van de diepe poel in de *Pissevieille*. Zij hielp mee het dampende wasgoed uit te spoelen in het ijskoude water, wrong en trok aan het witte linnen en spreidde het netjes op de weide om te drogen. In de zomer, na de klim van de dorpsschool in Sanilhac naar huis, hoedde ze de schapen. Bovenop de volgeladen hooiwagen schommelde Louise mee, van het veld naar de schuur. Vanaf de hooizolder sprong ze gillend omlaag in de hooiberg. Ze was ondernemend, nieuwsgierig en niet gauw bang.

‘Hou toch op, Louise. Jij bent een meisje!’, waarschuwde haar moeder regelmatig.

Ze hielp mee met de druivenpluk. Wanneer de oogst in grote kuipen werd gestort, pakten de knechts elkaar bij de bovenarmen en kneusden de trossen met hun voeten. Ook Louise klom in een bak en stampte zo hard als ze kon, met de rok opgerold tot halverwege haar stevige bovenbenen. Dan kleurden haar wangen van plezier.

Maar toen ze twaalf was, zei moeder: ‘Dat heeft geen pas voor een jongedame!’ en trok haar dochter bij de arm uit de kuip. Dat accepteerde Louise makkend, tot haar moeder uit het zicht was verdwenen. Ze was slim en eigengereid.

Als het weer het toeliet, zwierf Louise in haar eentje met de hond over weiden en akkers. Ze verzamelde geneeskrachtige kruiden en ving vlinders. Als de winter kwam, werden de gereedschappen en de kleding gerepareerd. Hoewel Louise moeilijk kon stilzitten, leerde ze naald en draad te hanteren. Maar liever dan te naaien en borduren hielp ze haar vader om de gescheurde krop van zijn prijsduif te hechten. Wanneer sneeuw de akkers en velden bedekte, trokken de wolven omlaag vanuit het onherbergzame Tanargue gebergte. Ze roken het vee dat loeide en blaatte in de stallen en huilden buiten de massieve muren van *La Planette*. Als de ijzige wind in de schoorsteen

gierde, zocht Louise de warmte van het fornuis in de keuken. De kokkin leerde haar brood en taarten te bakken, kip te plukken; soepen en patés te maken. Koken vond ze prachtig.

Louise hield van haar geboortegrond; was er als een olijfbom zo diepgeworteld. Ze kon zich niet voorstellen dat zij daar ooit zou vertrekken. Tot haar vader in 1902, tot haar verdriet, besloot om al het bezit op de berg te verkopen en naar de andere kant van het rivierdal te verhuizen. Hij wilde zich op de wijnbouw concentreren. Het gezin betrok een boerderij op de kalkrijke, gemakkelijk te bewerken, zuidelijke hellingen. In de stad Largentière konden de vier kinderen beter onderwijs krijgen. Al wende Louise langzamerhand aan het leven in de provinciestad, toch zou zij er nooit aarden.

De familie Chambon was katholiek en welgesteld, zonder rijkelui's manieren. Ze wasten zich buiten bij de pomp en verlichtten hun woonvertrekken met petroleumlampen. Al hun geld zat in het land en in de stenen van de boerderij. De enige zichtbare weelde die zij zich toestonden, waren hun mooie kleren voor feest- en hoogtijdagen en de gouden sieraden van Marie. 'Patronne' en 'Maître' waren haar ouders, Marie en Joseph. Zij werkten hard en gelijk op met hun meiden en knechten.

De bewoners van deze landstreek waren eerlijke, stijfkoppige mensen. Honderd jaar voor de geboorte van Louise gingen burens en dorpsgenoten elkaar te lijf met zeisen en dorsvlegels. Arme protestanten tegen welgestelde katholieken en omgekeerd. Overtuigd van het ware geloof en het eigen gelijk, vernielden zij elkaars heiligdommen en verjaagden priesters en voorgangers.

Op winteravonden, bij het knapperende haardvuur, vertelde grootvader Jean verhalen aan zijn kleinkinderen. Van de kruisridder van kasteel Brison, die zijn ziel verkocht aan de duivel om zijn mooie vrouw te behouden. En van de familie Chambon, die in vroeger jaren strijd had geleverd, waardoor de *curé* van de kerk in Sanilhac, de katholieke eredienst kon hervatten. Het sprak vanzelf dat ook de jongste generatie land en

geloof zou verdedigen. ‘Een kwestie van eer,’ zei grootvader Jean.

Jeanne, Louise en Eugénie Chambon waren bevoorrechte meisjes. In Largentière mochten zij hun school afmaken. Zij werden niet, als zoveel leeftijdsgenootjes, dagelijks 14 uur in de zijdefabriek aan het werk gezet. Zij hoefden niet, met ontstoken ogen, in dampende waterketels te roeren om zijderupsen te koken, of met brandblaren op hun kinderhanden de draad van een cocon los te peuten. Die tere draden werden aan het weefgetouw verwerkt tot prachtige stoffen. De meiden van Chambon hadden geluk. Zij zouden later die kostbare weefsels dragen.

Na zeven leerjaren bleef Louise bij moeder thuis. Haar wereld speelde zich af tussen de grenzen van de wijngaarden, kerkbezoek en de wekelijkse markt. Ze hield contact met haar schoolvriendinnen. Twee keer per week kwamen ze met hun vieren bij elkaar om te handwerken, kletsen en roddelen. Ze kreeg de lachers op haar hand, met haar droge humor en imitatie van zelfingenomen stadgenoten. Doorleren voor jonge vrouwen was onmogelijk. De wens kwam niet eens in haar op. Het dichtstbijzijnde lyceum voor jonge dames was in de grote stad Lyon. Verder dan een lange dag reizen. Het was een van de eerste scholen die meisjes toeliet, maar examen doen mochten ze niet. Louise en haar zus kregen een paar extra jaar les, van een huisonderwijzer, in rekenen en taal. De meerderheid van de inwoners van hun landstreek sprak uitsluitend Occitaans. Maar Louise leerde vloeiend Frans spreken en maakte kennis met grote Franse schrijvers, als Voltaire en Stendhal en kon gedichten van Victor Hugo declameren. Het vers, waarin de dichter vertelt dat hij het graf van zijn dochter bezoekt, zou ze nooit meer vergeten: *‘Demain, dès l’aube, à l’heure ou blanchit la campagne Je partirai. Vois-tu, je sais que tu m’attends...’* ‘Voor dag en dauw, als licht al aanbleekt op het lover Ga ik op pad. Ik weet wel dat jij op mij wacht...’

Vader Joseph Chambon was klein van gestalte, met een vanzelfsprekende autoriteit. Zijn opdrachten werden zonder tegenspraak door het personeel uitgevoerd. Traditiegetrouw had Joseph zich, op aanwijzing van wederzijdse ouders, met zijn Marie verloofd. Dat zij een goed figuur had en een regelmatig gezicht met krachtige jukbeenderen, grijsgroene ogen en donker haar, was meegenomen. Samen stonden ze sterker. Door hun huwelijk werd het grondbezit van de families uitgebreid. In 1888 werd er getrouwd en spoedig bleek dat de jonggehuwden bij elkaar pasten. Zolang ze leefden, deelden zij hetzelfde grote bed. Marie en Joseph waren geen ruziemakers. Het dagelijkse rondje tussen de wijnstokken maakten ze steevast gearmd.

Louise hield van haar vader. Fysiek leek ze op haar moeder, maar qua karakter op vader. Uiterlijk gereserveerd; serieus en vriendelijk. Met sterke opvattingen, maar tolerant voor mensen met een andere waarheid. Aan het eind van een zomerdag zat ze het liefste naast haar vader op de bank voor het huis. Dan zongen de nachtegalen, klonken de schrille zaaggeluiden van de cicaden en scheerden de zwaluwen gierend over hun hoofden. In het licht van de ondergaande zon rookte vader een sigaartje, wees naar de windveren in de lucht en voorspelde een weersverandering. Wijngaarden en heuvels kleurden langzaam van dieprood naar zwart. Pas dan gingen ze naar binnen. Vader was een verstandige man, die z'n dochters zijn wil niet wenste op te leggen. Vanzelfsprekend verwachtten Joseph en Marie van hun dochters, dat ook zij op een dag naar hun stand zouden trouwen. Als de tijd daar was.

In 1904 bezocht Louise voor het eerst Parijs. Dertien jaar oud. Samen met moeder en Jeanne. Ze kochten kaartjes voor de grote *Foire de Paris*. De stad, de mensen en de winkels maakten een onvergetelijke indruk op haar. Over de paden van de *Marché du Temple* - het expositieterrein - flaneerden honderden mensen. Chique dames met breedgerande hoeden, versierd met strikken en veren; heren met bolhoeden of panama's en feestelijk geklede jongens en meisjes. Onvermoeibaar huppelde Louise aan

moeders arm. Op haar hoofd danste een kleine, groene hoed en over haar rug wipte haar vlecht op en neer. Ze keek haar ogen uit naar alle nieuwigheden: de laatste dames- en kindermode, fietsen, sieraden, meubels en automobielen. Zelfs buiten, door de Parijse straten, reed hier en daar zo'n verbazingwekkend voertuig. Paarden, ingespannen voor koetsen en wagens, trokken schichtig opzij. Langs de kant van de weg schreeuwden opgeschoten jongens: 'Benzine te koop!' en zwaaiden naar passerende automobilisten met tienliterblikken en een enorme trechter.

De overdekte winkelpassages hadden elektrisch verlichte etalages. Dankzij de glanzende tegelvloeren bleven hun schoenen en de zoom van moeders rokken smetteloos schoon. Maar het allermooiste was het enorme warenhuis *Le Bon Marché*. Zo heel anders dan een gewone winkel, waar een klant altijd moest wachten op de verkoper om haar te bedienen. Zelfs Louise kon elke handtas op haar gemak bekijken. Er hing een handig prijskaartje aan. Aardige verkoopsters, in gitzwarte kleding, gaven uitleg en drongen de bezoeker niets op. Daar besloot Louise om, later als ze groot was, terug te gaan naar Parijs. Verkoopster worden, dat leek haar machtig mooi. Toen ze haar voornemen aan moeder vertelde, zei die: 'Zeker Louise, dat is prachtig werk voor jongedames!'

En het klonk bijna of zij zelf zo'n betrekking wilde.

Ongeveer achttien was Louise, toen de jongemannen van Largentière serieuze interesse in haar kregen. Met haar donkere, golvende haren, grijsgroene ogen en haar slanke figuur trok ze de aandacht. Maar Louise stond er niet voor open.

'Wil je met me naar de jaarmarkt, Louise?', vroeg de puisterige zoon van een plaatselijke herenboer. 'Er is bier en dansen na afloop.'

'Ken jij de tango?', vroeg ze koeltjes. Van Jeanne, die onlangs in Parijs was, hoorde ze van die nieuwe dans. Iedereen wilde die leren. Haar zus had uitdagend met haar heupen bewogen. Vanzelfsprekend kon niemand in deze omgeving die dansen.

‘Hè?, vroeg de boerenzoon, verbaasd en blozend, en draaide de pet rond in zijn handen.

‘Ik dans alleen Argentijns,’ zei Louise en keerde zich om. Ze kon krengerig doen en uit de hoogte.

Louise wilde nog lang geen verkering. Parijs zat in haar hoofd. In *Le Petit Echo de la Mode*, het tijdschrift dat haar zus meenam, spelde ze de berichten en de plaatjes trok ze over. Tijdens de kalme jaren thuis groeide haar drang om de wereld te zien.

Maar haar ouders wilden daar niet van horen. Toch kwam ze, met de volharding van een lange afstandsloper, elke dag een stapje dichterbij haar doel. In de nazomer van 1911 kreeg Louise toestemming om naar de hoofdstad te vertrekken. Ze pakte haar koffers en stapte in de postkoets op weg naar de trein, uitgezwaaid door haar ouders.

‘Nooit vergeten, lieve dochter,’ klonken haar moeders afscheidswaarden, ‘hoe een dame zich behoort te gedragen.’

Via een nicht van moeder vond ze in het negende arrondissement een nette kamer: 34 Rue Lafitte. Pal in het hart van de stad. Nadat Louise ’s ochtends *madame* Joubert, de conciërge, in haar zijkamertje groette en de voordeur achter zich dichttrok, keek ze eerst naar het einde van de smalle straat. Naar de *Notre Dame de Lorette*, de grote kerk met de driehoekige timpaan boven vier hoge zuilen. Dan zochten haar ogen verder, hoger, naar de koepels van de *Sacré Coeur*. Het leken drie enorme, witte pauselijke kronen. Daar bezocht ze de mis, als ze zich eenzaam voelde.

Louise was op haar gemak in de wereldstad. Met heel haar hart hield ze van de Ardèche, maar ze gaf evenveel om Parijs en de mode. Ze had gevoel voor stoffen en kleuren en had een goede smaak. Na een aantal sollicitaties bij verschillende grote zaken, werd ze aangenomen bij *Galleries Lafayette*. Verkoopster op de afdeling damesmode. Vanaf haar kamer liep ze in tien minuten naar het moderne warenhuis, dat in 1893 de deuren had geopend. Schatrijke klanten uit de hele wereld kwamen er over de vloer. In 1912 werd de zaak in art deco stijl verbouwd. Iedereen die er

voor het eerst binnen ging, liep met het hoofd in de nek en open mond omhoog te kijken. De spectaculaire glas-in-lood koepel overspande de binnenruimte en vijf etages met rijkgedecoreerde balkons. Er was een rookkamer voor heren, een bibliotheek en een thee- en kapsalon. *Lafayette* was een bedevaartsplaats voor winkelende dames. Louise startte als leerling-verkoopster in het rayon 'handschoenen'. Al snel klom ze op tot '*seconde*' vanwege haar praktische inzicht en de attente behandeling van de clientèle. Naast de vergulde balustrade van het balkon, verkocht ze zijden, linnen, wollen en nappa handschoenen. Veeleisende dames adviseerde ze geduldig en vriendelijk. Subtiel verleidde ze hen tot de aankoop van, nog net iets duurdere, allerlaatste mode. Ze kon urenlang staan zonder een moment last te krijgen van haar benen. Het liefst had ze de leiding van de afdeling. Na een jaar werd ze bevorderd tot cheffin.

Op 11 februari 1912 werd Louise 21. Een koude wind joeg regenvlagen door de straten. Met een paar vriendinnen ging ze iets drinken in de stad. Collega Claudette stelde voor naar *Continental* te gaan. Haar verloofde was die avond gastheer in *La Terrasse Fleurie*, de wintertuin van het duurste hotel van de stad. 'Oh, ja! Spannend!', zei Louise. 'Misschien zien we vandaag de Spaanse koningin!'

Stevig gearmd stapten de drie vriendinnen over straat, zorgvuldig de diepe plassen ontwijkend. Louise liep in het midden en hield haar zwarte paraplu goed vast. Dit regenscherm had ze van haar ouders gekregen, ze was eraan gehecht. In de notenhouten handgreep had vader haar naam gebrand. Onder de zuilengalerij was de ingang van het chique hotel, waar de internationale, adellijke elite een gastvrij onthaal vond. Graven en gravinnen, prinsen en prinsessen hadden er een eigen suite. Een portier in livrei duwde de glazen deur voor hen open. Bij de ingang van de wintertuin wachtte de gastheer.

'*Bonjour, mesdemoiselles!* Gefeliciteerd, lieve Louise,'

Hij kuste hoffelijk haar hand en nam de natte mantels aan. Rondom in de hoge serre stonden palmen in zware kuipen. Voor